

ULUSLARARASI ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KLASİKLERİ SEMPOZYUMU

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

08-09 Kasım 2014

SAKARYA

Editörler

Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ

Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mücahid DÜNDAR

Arş. Gör. Habîb KARTALOĞLU

Arş. Gör. Feyza DOĞRUYOL

Uluslararası Alevi-Bektaşî
Klasikleri Sempozyumu

Yayın No : 626

Yayıncı Sertifika No: 15402

ISBN: 978-975-389-871-3
16.06.Y.0005.626

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
1. Baskı, Mayıs 2016, Ankara, 250 Adet

İlksay Kurulu'nun 26.11.2015 tarih ve 5-3 sayılı kararıyla uygun görülmüş
ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 05.01.2016 tarih ve 1528
sayılı kararıyla basılmıştır.

"Bu kitapta yer alan makalalelerin sorumluluğu tebliğcisine aittir."

BASKI : **TDVİA**
TAYİN MATBAACILIK TİC. ŞİRKETİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx)

Faks : 0312 354 91 32

e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

Anadolu'da Cenknâme Geleneğinin Oluşumu

Mehmet ATALAN*

ÖZ

Cenknâmeler, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu Türk sahasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, birer kültür kaynağı olarak birtakım tarihî gerçekleri içerisinde barındırmayı başaran, ideal insan tipini işleyerek toplumun *karizmatik lider* ve *örnek insan* arayışına cevap veren ve tam anlamıyla mezhebi taassup olmaksızın yaygın İslâmi anlayışla paralellik arz eden, toplumun ortak kültürü olan ve devrin aydınlarınca tercüme, adapte ve telif yoluyla kültürümüze kazandırılan eserlerdir. Anadolu Türkünün hayat tarzı, dünya görüşü ve ideallerini besleyen İslamiyet, bu asırdan itibaren cenknâme türü cengâverlik hikâyelerinin yazılıp benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Bunlar, çoğu zaman dinî eserler içerisinde kabul görmüş olup, şekli yapıları ile kapladıkları hacim ne olursa olsun 13. Yüzyıldan itibaren bizim kültürümüze işlenmiştir. Cenknâmeler, Anadolu Türk Devletinin kuruluş dönemlerinden itibaren idealize örnek insan tipini topluma sunmuş olmasından dolayı da kabul görüp yaygınlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cenknâme, Alevî-Bektâşî Klasikleri, Hz. Ali, Muhammed Heneî.

Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu Türk sahasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, birer kültür kaynağı olarak birtakım tarihî gerçekleri içerisinde barındırmayı başaran, ideal insan tipini işleyerek toplumun *karizmatik lider* ve *örnek insan* arayışına cevap veren ve tam anlamıyla mezhebi taassup olmaksızın yaygın İslâmi anlayışla paralellik arz eden, toplumun ortak kültürü olan ve devrin aydınlarınca tercüme, adapte ve telif yoluyla kültürümüze kazandırılan eserlerdir.¹

Anadolu Türkünün hayat tarzı, dünya görüşü ve ideallerini besleyen İslâmiyet, bu asırdan itibaren cenknâme türü cengâverlik hikâye-

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kastamonu, matalan@kastamonu.edu.tr

¹ Vasfî Mahîr Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970, s. 97. Ayrıca bkz., İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997, s. 43, 166, 453.

lerinin yazılıp benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Bunlar, çoğu zaman dinî eserler içerisinde kabul görmüş olup, şekli yapıları ile kapladıkları hacim ne olursa olsun XIII. yüzyıldan itibaren bizim kültürümüze işlenmiştir. Cenknâmeler, Anadolu Türk Devletinin kuruluş dönemlerinden itibaren idealize örnek insan tipini topluma sunmuş olmasından dolayı da kabul görüp yaygınlaşmıştır.²

Türk cenknâmecilerinin beslendiği asıl memba, Arap ve Fars kaynaklarıdır. Evvela bu dillerde yazılmış olan cenknâmeler, Türkçeye tercüme edilmiş ve orijinal Türk cenknâme geleneği daha sonraları oluşmuştur. Cenknâmeler genel olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin zamanını anlattığı için, bu geleneğin bütün yazarlar tarafından benimsenmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü cenknâmelerde, sonradan ortaya çıkan mezhep çatışmalarından söz edilmemektedir.³ Edebiyat sahasında Arap ve Fars kaynaklı edebi anlayış, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlamış, XIII. yüzyıldan itibaren de Anadolu Türk edebiyatı içinde yerli ve milli unsurlarla birleşmek suretiyle Türk edebiyat geleneği içinde özümsemiştir. Bu şekilde Türk edebiyatının teşekkül ve tekâmülüne doğru bir gidişe kaynaklık etmiştir. Cenknâmeler, siyasî istikrarsızlığın söz konusu olduğu XIII-XIV. asırlarda Türk toplumu içerisinde ön planda tutulmaktadır. Cenknâmelerde, bir yandan dinî kahramanlık duyguları anlatılırken, bir yanda da topluma tarih bilgisi ve şuuru vermek amaçlanmıştır. XIV. yüzyıl daha çok dinî mesnevilerin yazıldığı bir dönemdir. Türk edebiyatında hikâye türünün ilk kaynağı, Kur'an'daki kıssalar, dervişler arasında yayılmağa başlayan enbiya ve evliya menkıbeleri, din büyüklerinin efsaneleştirilmiş kişilikleri çevresinde beliren söylentilerdir. Bunların hayatları etrafında teşekkül eden efsanevi anlatımlar, dinî inanç ve ondan kay-

² Cenknâmelerin tarihsel süreci için bkz., Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, II. Baskı, 1981, s. 252-253; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 97; Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 43-54; Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Hazreti Ali Cenklere*, Ankara: Destan Yay., 2007, s. 22-23; Hasibe Mazioğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: 1983, s. 19-34, 21-35; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1989, s. 12-13; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: 1973, s. 127-128; Sadettin Nüzhet Ergün, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: ty., s. 76; Zeynep Korkmaz, *Marzuban-Nâme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yay., 1973, s. 58; Aldo Galotta, "Gazavât-ı Hayrettin Paşa", çev. Salih Akdemir, *Belleten*, 1981, cilt: CXLV/2, sayı: 180, s. 473-500; M.C. Şahabettin Tekindağ, "Tursun Fakih" *MEİA.*, 1988, XII/2, s. 122-123; Fuad Özdemir, "İlk Dini Destanlar ve Kesikbaş Destanı", *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı* 1975, Ankara: 1975, s. 123-129.

³ Matte, Hz. Ali Cenknâmeleri, s. 41.

naklanan cihat fikri ile gazilik ve şehitlik inancı üzerine bina edilmiştir. Bu tür eserler daha çok dinî, tasavvufî ve ahlaki esasları bünyelerinden taşırlar.⁴ Bu dönem cenknâmelerinin, dinî kıssa ve menkıbelerden başka İslâm tarihiyle ilgili destan, efsane ve masallarla da beslendiğini söylemek mümkündür.

XIII. ve XIV. yüzyıllar, Anadolu'nun hareketli, en dinamik olduğu dönemdir. Türkistan sahasından olan büyük göçler, bunların iktisadî, siyasî problem ve sonuçları ile iç ve dış mücadeleler bir taraftan hareketli bir toplum hayatını meydana getirirken, bir taraftan da fikir ve düşünce hayatının tekâmülünü sağlamaktaydı. Zira Türk toplulukları üzerindeki Fars ve Arap kültür baskısı ile bunlara karşı alınan tedbirler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve vatan kılınması, bu hareketliliğin sonucudur. Bütün bu hareketli hayat tarzı içinde, isimlerini bildiğimiz veya isimleri bize kadar ulaşmayan, toplumun aydınları ile liderleri vardı. Bunlar kendi imkânları ölçüsünde, yaşadıkları toplumun eğilimlerini belirliyor, yönlendiriyor ve bilgilendiriyorlardı. Bunlardan bir tanesi, Tursun Fakih'dir.⁵

Osmanlı'nın ilk döneminde yaşamış, âlim ve şair devlet adamı Tursun Fakih, Edebiyatımızda cenknâme geleneğini ilk başlatan kişi olarak görünmektedir. XIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Şeyyad İsa,⁶ XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başında yaşadığı şeklinde bilgi verilen Kirdecî Ali,⁷ XIV. yüzyılda yaşayan Meddah Yusuf ve XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşadığı belirtilen Ma'azoğlu Hasan, bu geleneği devam ettirmişlerdir.⁸

XIII. asırda yaşayan Şeyyad Hamza, Hz. Ali'nin Salsal adlı bir dev

⁴ Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Târîhi*, Ankara: 1973, s. 122. Krş., Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 97.

⁵ Şeyh Edebalı'nın damadı olan Tursun Fakih, Şeyh'ten tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almış, Osman Gazi'nin imamlığını yapmış, kadılık mevkiine yükselmiş bir devlet adamıdır. Osman Gazi ile bacanak olan Tursun Fakih, onun kâtiplik görevinde de bulunmuştur. Sadettin Buluç, "Dursun Fakih'in Gazavatnâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* 1963, Ankara: 1964, cilt: X s. 11; Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *DİA*, X, 7; Ayrıca bkz., Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, II, İstanbul: s. 387.

⁶ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s. 253-254; Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul: Cağaloğlu Yayınevi, 1967, s. 96.

⁷ Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, s. 77; Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, s. 12-13.

⁸ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: 1995, s. 71. Krş., Çetin "Hazret-i Ali Cenknâmelerinde Tipler" *Türk Halk Kültürü Halk Edebiyatı, Sektörün Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1997.

ile yaptığı cengini anlatan Salsalnâme'yi, XIII. yüzyılda yazmıştır.⁹ Salsalnâme'nin XIII. yüzyıl Türkçesi'nin özelliklerini taşımasından hareketle bu kanaate varan araştırmacılar, onun hayatı konusunda fazla bilgi vermemektedirler.¹⁰ Dinî-destanî kahramanlık hikâyelerinin Türk edebiyatında başlangıç dönemini XIII. yüzyıla bağlayan diğer bir araştırmacı Galotta, gazavât-nâmelerin kaynağını verirken, dinî-kahramanlık hikâyelerinin XIII-XIV. yüzyıllarda ortaya çıktığını söylemektedir.¹¹

XIV. yüzyılda Osmanlı ülkesinin kültür merkezi, başkentin henüz Bursa olmasından dolayı Orta Anadolu'dadır. Bu sırada yetişen şair ve yazarların, eserlerini Farsça ve Türkçe olmak üzere, iki dille yazmaları, bu yılların da geçiş dönemi olduğunun işaretidir. Yeni Müslüman olan Türk halkına tasavvufu öğretmek amacıyla kaleme alınan eserlerin yanında, tekke çevrelerinde anonim mahiyette cenknâmelerin çokluğu dikkat çekicidir. Bu eserler XV. yüzyıldan itibaren manzum olarak, daha sonra Türkçeye tercüme edilmek suretiyle Türk Tarihinde yerini almıştır.¹²

XVI. yüzyıldan sonra teşekkül eden veya daha sonraki dönemlerde istinsah edilen cenknâmelerin dili ise, devirlerinin özelliklerini taşırlar. Bu özellikleri manzum cenknâmeler için söylemek mümkündür. Kullanılan kelimeler, cenknâmelerin konularından dolayı savaş ve din ile ilgili kelimelerdir. Gündelik hayatla ilgili unsurlara fazla yer verilmediğinden, ilgili kelimelere de fazla yer verilmez.¹³

XIII. yüzyılda halk arasında, ordularda, hatta saraylarda ellerindeki kopuzlarıyla Dede Korkut hikâyelerini, Battal Gazi ve Danişment Gazi menkıbelerini söyleyen ozanlar vardı. Onlar şehirlerde olduğu kadar köylülerin toplandıkları yerlerde, aşiret reislerinin obalarında, uçlardaki gaziler arasında da itibar görürlerdi. Bütün halk sınıfları arasında yayılmış olan bu destani edebiyatın görmüş olduğu rağbet, şairleri ve ozanları, mevzularını İslam ananelerinden alan birtakım kahramanlık hikâyeleri daha vücuda getirmeye teşvik etmiştir. XIII. yüzyılda hızla

⁹ Köprülü, *Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 253-254; Köprülü, "Meddahlar", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: II. Baskı, 1986, s. 361 vd.; Zeynep Korkmaz, *Marzuban-Nâme*, Ankara: 1973, s. 58.

¹⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatı Târîhi*, 253-254; Korkmaz, *Marzuban-Nâme*, s. 58.

¹¹ Aldo Galotta, "Gazavât-ı Hayrettin Paşa", s. 477.

¹² Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 53.

¹³ Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 454.

başlayan bu cereyan, XIV. asırda muhtelif amillerin de tesiriyle büsbütün gelişimini sürdürmüştür. Bu yeni kahramanlık hikâyeleri, daha ziyade İslam ananesinin tesiriyle Hz. Ali ve çocukları Hasan, Hüseyin ve Muhammed Heneî etrafında geçen olaylardan vücuda gelmiştir. Halk arasında bu gibi kahramanlık hikâyelerinin yayılması, mutasavvıfları da birtakım sofiyane mevzuları ve menkıbeleri böyle hayali hikâyeler tarzında yazmaya sevk etmiş ve bu suretle de kültürümüzde tasvirî eserlerin yazımı hızla çoğalmıştır.¹⁴

XIII. yüzyıla kadar Anadolu'nun fikri yapısını belirleyen en önemli unsur, tasavvufî din anlayışı olmuştur. Özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Mâverâünnehr, Harezm, Horasan ve Azerbaycan bölgesinden gelen tasavvuf ağırlıklı düşünceler, Anadolu'da dinî yaşama ve algılama bakımından farklılıkların ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir.¹⁵ Bu yüzyıllarda cenknâmeler, tasavvufî akımlar ile beslenip dinî, ahlakî ve kahramanlık konuları üzerine yoğunlaşmış ve bu unsurların belirgin olduğu yeni bir ideoloji ve dinî anlayış oluşturulmuştur.

Hz. Ali ve Muhammed Heneî'nin kahramanlıkları dilden dile anlatılarak, kimi zaman tarihî hakikatleri de aşarak destansı bir boyuta ulaşmıştır. Onun içindir ki, Hz. Ali ve Muhammed Heneî'nin etrafında gelişen hikâyeler, Türk edebiyatı içerisinde oldukça geniş bir yer tutar.¹⁶ XIII. yüzyıldan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar kültür tarihi için önemli bilgiler ihtiva eden cenknâmeler, çoğunlukla müellifleri belli olmadığı için anonimleşmişlerdir. Cenknâmelerin birçoğunda telif ve istinsah tarihi bulmak mümkün değildir. Sonraki asırlarda istinsah edilen nüshalar da, öncekilerin kopyası olduğu için aynı hususiyetleri taşımaktadırlar. Anlatılan cenknâmelerin, tarihi realitesi üzerinde fazla durmadıklarını, hatta efsanevi rivayetlere yer verdiklerini söyleyebiliriz.

¹⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 252-253.

¹⁵ Çetin, *Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri*, s. 3. Krş., Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII.) Asırlar*, İstanbul: Ötüken Yay., 2003, s. 73.

¹⁶ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 253; Koçatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 97; Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları*, s. 34, 71; Fuad Özdemir, "İlk Dini Destanlar ve Kesikbaş Destanı", *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı 1975*, Ankara: 1975, s. 123-129; Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 53. Krş., Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten 1967*, Ankara: 1988, s. 71-117. Muhammed Haneî Cenklere için bkz., Mehmet Atalan, *Muhammed b. el-Haneîyye ve Anadolu'daki Tezahürleri (Muhammed Haneî Cenknâmeleri)*, Ankara: İlahiyat Yay., 2007; Tarihsel süreç içerisinde Türk kültüründe Hz. Ali cenknâmeleri hakkında bkz., Mehmet Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", *Hz. Ali Sempozyumu*, İzmir: 24-25 Ekim 2007.

Cumhuriyet döneminde yeniden kaleme alınan cenknâmelerin XIII ve XIV. yüzyıldan beri yazılı ve sözlü devam eden cenknâmeler ile aynı olmayacağı, dolayısıyla cenknâmelerdeki vakaların bir takım değişikliklere uğrayacağı doğaldır. Bundan dolayı da, yazma cenknâmeler ile Cumhuriyetten sonra latin harfleri ile basılan cenknâmelerdeki muhtevalar farklılık gösterirler.

Kaynağını İslâmiyet'in ilk dönemlerindeki mücadelelerinden alan Cenknâmeler, bir taraftan dinî anlayışı ortaya koyarken, diğer taraftan da, bu anlayış ile yapılan savaşları dile getirmiştir. Cenknâmeler hangi savaşı ve sebeplerini konu edinirse edinsin, onu meşru kılmak için olayları İslâmi motiflerle anlatmıştır. Önceleri sözlü olarak anlatılan Cenknâmeler, daha sonra yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmişlerdir. Bunların büyük bir kısmı günümüzde yeniden ele alınarak işlenmiş, modern hikâyeciliğimize kaynaklık etmiştir.

Gerek tarih, gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşıyan Cenknâmeler, tarihi hadiseleri bize birtakım mitolojik menkıbeler halinde sunarlar. Bunlar gerçeğe uymasalar bile, milletlerin kendi mazileri hakkında neler bilip, neler düşündüklerini haber vermesi bakımından önem taşırlar. Yani cenknâmeler, gerçek tarihi yansıtmamakla birlikte, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı verisidir. Bazı milletler, mizaçları gereğince, Cenknâmelerinde tarih gerçeklerinden uzaklaşmaz ve halk diliyle söylenmiş birer tarih gibi kabul edip, bunları tarihi hakikatlere uyan bir ifade ile söylerler.

İslâmiyet'in doğuşundan itibaren yapılan savaşlar ile burada gösterilen kahramanlık ve fedakârlıklar, Cenknâmelere yansımıştır. Cenknâmelerde geçen mücadeleler, daha çok kâfirlere karşı yapılmıştır. Olaylara akıcılık veren ve onun sürükleyiciliğini sağlayan asıl unsur, savaşlardır. Savaş öncesi dine davet edilen kâfir, Müslüman olmazsa savaş başlar.

Anadolu'da geçen yüzyıllara rağmen Hz. Ali'nin etkisi, onun soyundan geldiği iddia edilen şahsiyetler aracılığıyla da olsa tarihî veya menkâbevî şekillerde yaşamaya devam etmektedir. Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren kuruluş dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nin başlangıcında, toplumu dinamik tutmak, onlara tarih şuuru ve bilgisi vermek, örnek insan tipini takdim etmek açısından büyük işlevler görmüştür.

Cenknâmeler, tekke ve dergâhlarda, köy odalarında yoğun bir şekilde okunmuş, Hz. Ali'nin İslâm'ın yayılması için yaptığı mücadeleleri anlatan menkıbeler, insanlarımızın zihin ve gönüllerine kazınmıştır. Milletimizle özdeşleşmiş olan cesaret, kahramanlık, fedakârlık ve vefakârlık gibi duyguların gelişmesinde bu menkıbelerin tesiri büyük olmuştur. İnsanımızın zihninde Hz. Ali ve oğulları Hasan, Hüseyin ve Muhammed Heneftî, din ve imanla özdeşleşmiştir.

Türkmenlerin Anadolu'yu mesken tutmalarının akabinde, bu coğrafyada basit muhtevalı Türkçe eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Ancak bunların sayısı az olup, dar çevrelerde tutunabilmişlerdir. Türkmen göçü ile birlikte Orta Asya'daki millî ve kabilevî gelenekler de bu sahaya taşınmıştır. Bunun yanında, İslâm Medeniyeti dairesinde meydana getirilen birtakım eserler de bu kabilevî geleneklerle yeni bir çehre kazanmıştır. Bunların ekseriyetini, o zaman için hakiki bir cihat alanı olan Anadolu'daki halkın ve gazilerin ruhunu okşayan cenknâme, destan, kıssa, menâkıbnâme, hikâye ve gazavâtnâme gibi hamasî ve destanî eserler teşkil ediyordu. Bu tür eserler, uçlarda gaziler arasında, umuma açık yerlerde ozanlar, âşıklar ve meddahlar tarafından okunuyordu. Şifahî kültürün hâkim olduğu uç toplumlarında ve Türkmen aşiretleri arasında bu tarz eserler rağbet görüyordu.¹⁷

Hz. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı, konusu tarihi olaylara uygun olmayan dinî-destanî hikâyeler, Türk halk edebiyatında *Muhammed Heneftî Cengi*, Fars edebiyatının etki alanındaki Güneydoğu Asya ülkelerinde *Hikâyât-ı Muhammed Hanefiyye* adıyla şöhret bulmuştur.¹⁸ Cenklarının giriş ve sonuç cümlelerindeki dua, dinî nasihat nitelikli ifadelerle metin içindeki âyet ve sûreler, şahıs adları ve sıfatlar bir yana bırakılırsa, Arapça ve Farsça ifadeler çok azdır. Özellikle Arapça ifadelerin kullanılması, cenknâmelerde bir yandan kahramanlık duygularını işlerken, diğer taraftan da dinî bilgiler ile ilgili ipuçları vermek istemesinden kaynaklanmaktadır.¹⁹

Cenknâmelerde zaman ve mekân kaymaları vardır. Cenknâmelerde

¹⁷ Geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Târihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997. Ayrıca bkz., İlber Ortaylı, "Menkıbe", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler Tartışma ve Panel Bildirileri*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 11-22.

¹⁸ Mustafa Öz, "Muhammed b. el-Hanefiyye", XXX, *DİA*, 539.

¹⁹ Krş., Çetin, *Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri*, s. 34.

adı geçen şahısların doğum ve ölüm tarihleri yanında hadiselerin tarihleri de çoğu zaman belirtilmemiştir. Verilen tarihlerin de güvenilir olduğu söylenemez. Bu cenknâmelerde, belirtilen yer adlarında da tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Ayrıca kaydedilen bazı yer adlarının tespiti de oldukça güçtür. Çünkü bu isimler, sözlük ve haritalarda yer almamaktadır. Hadiseler sırasında da karışıklık göze çarpmaktadır. Cenknâme nüshalarını büyük ölçüde menkabevi özellik taşıdığından olağanüstü unsurlara ve mübalağaya geniş şekilde yer verilmiştir. Zaman ve mekân aşma (tayy-ı zaman ve tayy-ı mekân), binlerce kişiye karşı durma gibi. Cenknâmelerde şahıslara atfedilen kerametlerde de karışıklık görülmektedir.

Türk edebiyatında dinî ve tasavvufi cenknâmelerin sayısı oldukça fazladır. Bu cenknâmelerde, Hz. Ali'nin hayat hikâyesi, kerametleri ve onun etrafında cereyan etmiş olaylar anlatıldığı gibi, Hasan, Hüseyin, Muhammed Henefî ve Hz Fatma gibi İslâm büyüklerinin hayat hikâyelerine ve onların kahramanlıklarına da yer verilmiştir. Bu cenknâmelerde kullanılan motifler ve anlatılan hikâyeler, Türk kültür tarihi hakkında ipuçları vermektedir. Bu cenknâmelerin ifadeleri basit olmakla beraber, realist bir tasvir tarafı bulunmaktadır.

Ulema ve veliler, özellikle dinî bilgilenme ve şuurlanma ile bu yöndeki hareketliliği temin ederken, aktardıkları bilgilerle yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. İslâmiyet'ten önce var olan ve o dönemde Anadolu'da da kullanılmakta olan Alp tipi, yerini dinî bilgilerle donatılmış ve mensup olduğu İslâmiyet adına savaşmayı gaye edinen Gazi tipine bırakmaya başlamıştır. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, adapte veya telif olunan cenknâmeler, İslâmiyet'ten önce Alp tipi çevresinde teşekkül eden destanlar ile dinî unsurlarla teçhiz edilmiş, maddi kuvvetin arka plana atılıp maneviyatın ön plana çıkarıldığı Veli tipinden de bazı unsurları bünyesinden taşıyan Gazi tipi çevresinden teşekkül eden dinî destanlardır. İslâmi idealler için savaşan, cihan hâkimiyetini, hâkimiyet idealindeki adalet duygusunu din ile birleştiren gaziliği, içinde yaşadığı şartlardan dolayı savaşı bir yaşayış tarzı olarak benimsemişlerdir. Bir taraftan dinî idealleri uğruna savaşan gazi, diğer taraftan da dünyevi nimetleri elde etmek için gayret etmektedir.²⁰

Türklerin Cenknâme yazma geleneğine yaptıkları katkı oldukça

²⁰ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar; Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yay., III. Baskı, 1996, 112; Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. XXX.

fazladır. Öyle ki cenknâmelerin popülaritesi büyük ölçüde Türklerin ilerlemesiyle artmıştır. Selçuklulardaki Cenknâme geleneği Osmanlılara kadar intikal etmiştir.²¹

Dinî-kahramanlık destanları içinde değerlendirilmesi gereken cenknâmeler, dinî bir grubun destanı olmaktan çok, Anadolu Türk insanının cengâverlik eğilimlerini ön plana çıkarırlar. Onlar, insanlara ideal insan tipinin örneğini teşkil edecek mesajlar veren dinî-kahramanlık konulu birer destan niteliği taşımaktadırlar.²² Milli destanlar, tarihi vakaları tasvirde ziyade, milletin yüksek milli duygularını yansıtan, tamamı veya bir kısmı tarihe müstenit bir ideal âlemi gösteren halk edebiyat eserlerinden ibarettir.

Anadolu'da yaşayan Türk insanının sürekli hareket halinde olması, dönemin şartları icabıydı. Bu hareket, hem fikri, hem siyasî, hem de ilmi ve fiziki hareketlilikti. İslâmiyet, aydın kesim tarafından kitabi bilgilerden öğreniliyor, edinilen bilgi, halk kesimine aktarılıyordu. Bu bilgiler kimi zaman Yesevi tarzında ilahilerle, kimi zaman Kutadgu Bilig örneğinde olduğu gibi siyasetname/ahlak kitapları ile kimi zaman Hz. Ali'nin cenknâmeleri gibi kahramanlık hikâyeleri; siyer ve çeşitli dinî kitaplar, Kur'an çevirileri ve başka dinî kaynaklar, medreselerden, medreseye mensup ulema ya da devlet merkezi otorite tarafından halk kesimine çeşitli yollarla aktarılmaktaydı.²³

Cenknâmelerin dili diğer halk kitaplarının diline göre oldukça ağırdır; ancak klâsik edebiyatın bütün özelliklerine sahip olmasına rağmen çok tabîî ve halka yakın bir havası vardır. Cenknâmeler, dinî ve ahlâkî bilgi vererek halkı eğittiği gibi dilinin kalitesiyle de okunduğu dönemlerde halkın kültür seviyesine etki etmiştir. XIII. yüzyıl şairlerinden Tursun Fakih'in kaleme aldığı cenknâmeler, bu türden eserlerdir. Kirdici Ali'ye ait olan mesnevî de, halk tipi bir mesnevî olup, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin başından geçen olağanüstü olarak olaylar anlatılır.²⁴

Cenknâmelerde Hz. Ali'nin çevresinde hemen hemen aynı kişiler vardır. Bunlara Hz. Ali'nin oğulları Hasan, Hüseyin ve Muhammed

²¹ Matte, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 12-13.

²² Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. XXX-XXXI.

²³ Çetin, *Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevîleri*, s. 14-15.

²⁴ Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında mesnevî*, s. 376.

Heneff de katıldığı gibi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da katılmaktadır. Bu kitaplarda Hz. Ali, İslâm'ın gizli gücü olarak görülür. Hiçbir zaman kişisel hurs ya da eğilimle adam öldürmemektedir. Onun görevi, Allah'ın emirlerini yaymaktır. Hz. Ali, cenknâmelerde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: *Ali gitti Kayser-i Rûm üstüne, Cümlesini dine davet kastine, Dedi ana ol imana gelmedi, Kesti başın İslâm nasip olmadı.*²⁵ Hz. Ali, ilke olarak, karşısına çıkan her kâfire Müslüman olmasını söyler. Bu isteği geri çevrilince kılıcı çalar, kâfirin başını gövdesinden ayırır. Savaş sırasında çeşitli taktiklere, kurnazlıklara başvurmaktan çekinmez. Hiç yenilmez, bazen yaralar aldığı olmuştur.²⁶ Cenknâmelerde, her şey Hz. Muhammed, Hz. Ali ve çocukları etrafında gelişmektedir.

İslâmiyet'in kabulünden önce Türk toplum hayatında ozanlar tarafından icra edilen destan ve hikâye anlatmak geleneği, İslâmiyet'ten sonraki dönemde yerlerini gezici âşıklara bırakmıştı. Arap ve Fars kültüründen gelen kıssahân-meddahlar, Selçuklular döneminden itibaren saraylarda yer aldıktan sonra dinî destanları anlatmak ön plana geçmiş, konusunu eski Türk geleneklerinden alan hikâye ve destanlar, daha çok köy ve aşiret çevrelerine kaymıştır. İşte bu dönemde, Hz. Ali maceraları anlatılmaya başlanmış, XIV. yüzyıldan itibaren de ozan ve kıssahânlar kesin çizgilerle birbirinden ayrılıp, anlattıkları konular da belirlenmiştir. İslâmiyet'in kabulünden itibaren Türk toplum hayatında önce ozanlar ile birlikte görülen kıssahân-meddahlar, konularını İslâmi gelenekten alan ve özellikle de Hz. Ali ile ilgili hikâyeler anlatıyorlardı. XVI. yüzyılda klasik edebiyatın teşekkülüyle birlikte muhteva değiştirmiş ve daha gerçekçi konulara yer vermişlerdir. Dolayısıyla en önemli konularından biri olan cenknâmeler de anlatılmaz olmuştur.²⁷

²⁵ *Hâzâ Kitabu Muhammed Hanefi*, 06 Mil Yz. A 8622, 1a; *Muhammed Hanefi Cengi*, İstanbul: Emniyet Matbaası, 1933, s. 3, 31; *Muhammed Hanefi Cengi*, Ankara: İstanbul Maarif Kütüphanesi, 1941, s. 31; *Muhammed Hanefi Hazretlerinin Cengi*, İstanbul: Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi, 1300, s. 2; *Hikaye-i Hazreti Muhammed Hanefi, Müstensih, Fahri Efendi*, 2; N. B., *Muhammed Hanefi Cenklere: Gazenfer Kâfir Cengi*, İstanbul: Çınar matbaası, 1963, s. 5; Ancak burada Akyürek, Kayser-i Rûm'u Türkiye'deki Kayseri olarak tanımlamaktadır. Ferhat Akyürek, "Muhammed Hanefi Cengi", *Allah'ın Nimetleri ve İnsanlar*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret, 1969, s. 1-18, Hâlbuki Kayser-i Rûm, İslâm coğrafyasında Bizans imparatorlarına verilen genel bir ad olduğu için çizilen karakter bakımından olmasa bile isim olarak tarihi bir temele dayanır. Kayser-i Rûm hakkında geniş bilgi için bkz., Mattei, Jean-Louis, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2004, s. 34-36. Genel olarak Cenknâmelerde Kayser-i Rûm, uydurulmuş hayali bir şahıs olarak görülmektedir. Bkz., *Muhammed Hanefi Hazretlerinin Cengi*, 1300, s. 2.

²⁶ *Hâzâ Kitabu Muhammed Hanefi*, 1a. Akyürek, "Muhammed Hanefi Cengi", s. 1.

²⁷ Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. XXXV-XXXVI.

Cenknâmeler, hangi kültür kaynağından Türk Edebiyatına gelmiş olursa olsun, Anadolu insanının genel kabullerine uyum sağladıkları için Türk edebiyatının bir unsuru ve müstakil bir türü olmuşlardır.²⁸ Cenknâmelerin en eski fonksiyonlarından birisi, toplumdaki insanların morallerini yüksek tutmalarını sağlamaktır. Bundan kasıt, insanları ortak din, inanç ve ilkeler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönelmelerini sağlamaktır. Bu, milli hedeflere yönelmenin sağlanmasının yanı sıra, geçmişte aynı ilke ve ülküler için fedakârlık yapan insanların, kahramanların adının, şanının ve yaptıklarının yaşatılmasıdır. Bu geçmiş kahramanların yâd edilerek yaşatılması, aynı zamanda dinî ve millî hedefler için fertlerin özendirilmesini sağlamağa yönelik bir eğitim işlevi de görmektedir. Bu Cenknâmeler daha önceki savaşlarda kahramanlık göstermiş kişilerin veya milli hüznün, hedeflerin terennüm edilerek bir yandan insanlara hatırlatılması, öte yandan insanların psikolojik yönden bu hedeflere yönelmesinin ve motivasyonunun sağlanmasıdır. Cenknâmelerin toplumun moralini yüksek tutmasına yönelik fonksiyonunun, bütün Türk Tarihi boyunca devam ettiği bilinmektedir.²⁹

Cenknâme geleneği, Horasan'dan başlayarak Türk dünyasına yayılan ve İslam öncesi millî edebiyat geleneğinin pek çok açıdan devamı olan tekke ve tasavvuf edebiyatından ayrılmıştır. Bir zaman sonra kahvehaneler, tekkenin karşısında bir nevi Müslümanların alternatif sosyal kurumu olarak belirir ve tekkenin, topluca eğlenme ve çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma tekeline kırar. Dahası tekke ekseninde uhrevî bir neşve içinde yer alan zikirler, kahvehane ekseninde nerdeyse tamamen dünyevî bir karakter kazanır.³⁰

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış manzum veya mensur dinî cenknâmelerin kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Halkımızın bugünkü inanç, zihniyet, davranış ve zevklerinin oluşmasında, onların rolü ve payı büyük olmuştur. Onlara vâkıf olmadan, halkımızın iç dünyasını iyi ve doğru olarak tanımak ve açıklamak mümkün değildir. Konuları İslâmî olan bu hikâyeleri, ecdadımız, tercüme, nakil, tebdil ve ilâve suretiyle millî edebiyatımıza mal etmiştir. Halkın tarihi, dinî, edebî bilgi ihtiyacını karşılamak ve bedîî, hamasî, dinî duygularını ve

²⁸ Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, s. 456.

²⁹ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yay., 2000, s. 112.

³⁰ Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, s. 124-129.

merakını tatmin etmek yolunda ve Müslümanlığı yayma veya kökleştirme vasıtası olarak kullanmıştır. Bahis konusu cenknâme, hikâye ve destanlar, çoğu kere -diğer öğretici mahiyetteki dinî eserler gibi- akşam toplantılarında, uzun kış gecelerinde *meclis meclis* okuna gelmiştir. Hatta manzum olanlar, makam ve nağme ile söylenmiştir.³¹

Eski kültürümüzde, cenknâmeleri sadece evde değil, köy misafirhanelerinde, camilerde, tekkelerde, kıraathanelerde ve benzeri yerlerde sesli olarak okumak ve birlikte dinlemek geleneği yaygındır. Hz. Ali cenknâmeleri, bu yolla bütün aile fertlerinin şuurulanma sürecinde etkili olmuştur. Vaktiyle cami önü edebiyatı diye küçümsenmiş halk hikâyelerinden müteşekkil cenknâmeler, bu şekilde defalarca okunmuştur. Hz. Ali cenknâmeleri diye bilinen eserler toplumumuzu çok farklı bir şekilde etkilemiştir. Bu kitaplar, Türkler arasında Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Henefî muhabbetini besleyen en önemli kaynaklar arasındadır.

Yakın zamanlara kadar Anadolu'da kahvehanelerin çoğu, camilerin yakınlarında bulunurdu. Cemaat için camiye erken gelenler namaz vaktine kadar buralarda beklerdi. Boşa vakit harcamamak için de kahvecinin sahaflardan kira ile alıp getirdiği kitaplar okunurdu. Genellikle akşamla yatsı namazı arasında Hz. Ali ve Muhammed Henefî Cenknâmeleri'ni bir kişi okur, diğerleri de onu dinlerdi. Kahveci de kıraat eden müşteriden kahve parası almazdı. Kıraathane diye de adlandırılan kahvehanelerde muhakkak bir kitaplık bulunurdu. Özellikle gençlerin devam ettiği kahvehanelerde kahramanlık konularını işleyen bu kitapları okutup dinlemek çok revaçta idi.

Anadolu köy odalarında sadece erkekler toplanırdı. Fakat odalarda okunan cenkler, ertesi sabaha kadar kadın, kız, çocuk bütün köy sakinlerine ulaştırılırdı. Bu açıdan bakıldığında köy odaları bir nevi iletişim merkezi olarak değerlendirilebilir.³² Bu durum, sözlü kültürün hâkim olduğu küçük bir yerleşim biriminde, sözlü kültüre dayalı kültürel referansların oluşmasına katkıda bulunurken yapısal ve kalıpsal açıdan da mükemmel bir model teşkil etmektedir. Cenknâmeler okunurken kadınların, erkeklerin ve çocukların bir arada bulunabileceği yerler ter-

³¹ Esad Coşan, "İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983 sayı: XXVI, s. 275-286.

³² Zehra Öztürk, "Muhammediyye'nin İki Yazma Nüshası ve İki Kadın Müstensih", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2000, cilt: I, sayı: 1, s. 333-338.

cih edilirdi. Çocuklar bu cenknâmeleri çok okumaktan olsa gerek rahatlıkla ezberler ve bu ezberlerini çocukların olduğu yerlerde kendileri okurlardı.

1950-1975 yılları arasında yazılı kültür ortamında oluşturulan çok sayıdaki dinî muhtevalı Cenknâmeler, cami önlerinde rahatlıkla okunmaya başlanmıştır. Bu dönemlerde özellikle esnafın yoğun olduğu mahallerdeki cami önlerinde öğle, ikindi ve bilhassa cuma namazı vakitlerinde toplanan kalabalıklara bu eserler okunmaktaydı. Ayrıca cenknâmelerin Osmanlı ordusunda da askerlerin maneviyatını güçlendirmek amacıyla okunduğu bilinmektedir.³³ Cenknâme okuma toplantılarında nasıl davranılacağı bile görgü kuralları manzumesi olarak zaman içinde teşekkül etmiş, söz ve davranışa dayalı bir bilgi olarak her yaştan insana öğretilmiş ve böylece bu konuda bir toplum bilinci teşekkül etmiştir.³⁴

Halk arasında yaygın olan Cenknâmelerin, Anadolu'da da sözlü olarak yaşatıldığını görmekteyiz. Anadolu yöresinde kış ve yaz aylarının serin gecelerindeki çeşitli meclislerde Hz. Ali ve Muhammed Henefî ile ilgili olayları dile getiren dörtlüklerin okunup söylenmesi, aslında halk arasında Alevî-Sünnî ayrımının olmadığına bir göstergesi olarak görülmelidir.

Cenknâmelerin amacı, dinî-ahlakî, tarihi bilgi ve şuuru ile topluma moral vermek olduğu söylenebilir. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gerektiği fikirlerin işlendiği cenknâmelerde, birinci derecede topluma İslâmî bir ahlak sistemi öğütlenmektedir. Cenknâmeler doğrudan doğruya ahlaki bilgilerin verilmesinden başka, dolaylı olarak çeşitli örnekler ve insani davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler de taşımaktadır. İdeal insan tipi ile bunların anlayış, düşüncesi ve davranışları, toplum hayatına örnek olarak sunulmak suretiyle, dönemin fikri yapısına uygun ve fikri yapıyı güçlendirici kâmil insan tipi yakalanmaya çalışılmaktadır.³⁵

Sonuç olarak Cenknâmeler, günümüz gençlerinin ve çocuklarının

³³ Mattei, Hz. Ali Cenknâmeleri, s. 8, 13.

³⁴ Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 4, s. 131-155.

³⁵ Çetin, Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri, s.16 vd.

ne yazık ki tanımadığı metinlerdir. Anlatılanlara göre de, insanların genel yapısı büyüklere saygı küçüklere sevgi üzerinedir. Büyükler her zaman hürmet görür, köy odalarında büyüklerin sohbeti dinlenir, yarenlikler edilir, cenknâmeler anlatılır, herkes pür dikkat bu anlatılanları dinlerdi. Cenknâme okuma geleneği, okur-yazarlığın az olduğu dönemde, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan kültür ve toplumun töresi mesabesindedir. Destanlar, cenknâmeler, kıssalar, menâkıbnâmeler, gazavâtnâmeler ve benzerleri hep sözlü olarak yaşatılırdı. Harp görmüş ihtiyarlar hatıralarını anlatır, aksakallılar terbiyevî nasihatlerde bulunur, imamlar dinî telkinler yapar, nineler tecrübelerini aktarır, yaren meclislerinde gençler zorluklara alıştırılırdı. Geceleri cenknâmeler, Ahmediyeler, menâkıbnâmeler, destanlar, hikâyeler, kıssalar okunur, halk dinlerdi. Cenknâmeler, toplum hayatında derin izler bırakan büyük olayların düşman istilası ve savaşlar gibi o topluluğun hafızasında yoğrula yoğrula şekillenmesi ile oluşur. Halk şairleri, bu önemli olayları manzum olarak terennüm ederler. Bu şekilde meydana gelen Cenknâmeler, bazen yüzyıllar sonra yazıya geçirilir. Aradan geçen zamanda, Cenknâmeler, yeni eklemeler yapılması, yeni semboller ve motifler ilavesi suretiyle zenginleşir, hatta bir ölçüde değişikliğe uğrayabilir. Böylece Cenknâme bütün bir milletin ortak eseri halini alır. Bu durum, Cenknâmelerin değerini azaltmaz. Cenknâmelerde geçen olaylar, tarihî gerçeklere tam olarak uymasa bile, Cenknâme sahibi toplulukların millî mizaçları, anlayışları, tutum ve davranış özellikleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Bazı milletler ise, Cenknâmelerde tarihî gerçeklerden fazla uzaklaşmazlar, onlar abartmazlar veya kendi lehlerine değiştirmezler. Türk Cenknâmeleri genellikle bu niteliktedir. Millî mizacımıza uygun olarak net, açık ve yalın ifadelerle dile getirilmiştir. Bu özellikleri ile tarihî bazı olayların aydınlatılmasına bile yardımcı olurlar.

Kaynakça

Aksoy, Hasan, "Dursun Fakih", *DİA*, X, 1994, 7-8.

Aksoy, Hasan, "Dursun Fakih", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (TDEA), II 1976, s.387.

Akyürek, Ferhat, "Muhammed Heneff Cengi", *Allah'ın Nimetleri ve İnsanlar*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret, 1968, 1-18.

Atalan, Mehmet, *Muhammed b. el-Hanefiyye ve Anadolu'daki Tezahürleri (Muhammed Henefî Cenknâmeleri)*, Ankara: İlahiyat Yay., 2007.

....., "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", *Hz. Ali Sempozyumu*, İzmir: 24-25 Ekim, 2007, s. 547-558

Buluç, Sadettin, "Dursun Fakih'in Gazavatnâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963*, Ankara : 1964, cilt : X s.11-22.

Coşan, Esad, "İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sayı: XXVI, s.275-286.

Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, İstanbul: Kitabevi Yay., 1999.

Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.

....., *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*, Ankara: İlesam Yay., 2002.

....., "Hazret-i Ali Cenknâmelerinde Tipler" *Türk Halk Kültürü Halk Edebiyatı, Seksiyon Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.

Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yay., 2000.

Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem, *Hazreti Ali Cenklere*, Ankara: Destan Yay., 2007.

Ergün, Sadettin Nüzhet, *Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul: trz.

Galotta, Aldo, "Gazavât-ı Hayrettin Paşa", çev. Salih Akdemir, *TTK Belleten*, 1981, cilt: CXLV / 2, sayı: 180, s.473-500.

Hâzâ Kitabu Muhammed Henefî, 06 Mil Yz. A 8622.

Hikaye-i Hazreti Muhammed Henefî, Müstensih Fahri Efendi.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar; Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yay., III. Baskı, 1996.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

Korkmaz, Zeynep, *Marzuban-Nâme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yay., 1973.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, II. Baskı, 1981

....., "Meddahlar", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: II. Baskı, 1986.

- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: 1973.
-, "Divan Edebiyatında Hikâye", Ankara: TDAY Belleten 1967, 1988, 71-117.
- Mattei, Jean-Louis, Hz. Ali Cenknâmeleri, İstanbul: Kitabevi Yay., 2004.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: 1983.
- Muhammed Henefi Cengi, İstanbul: Emniyet Matbaası, 1933.
- Muhammed Henefi Cengi, Ankara: İstanbul Maarif Kütüphanesi, 1941.
- Muhammed Henefi Hazretlerinin Cengi, İstanbul: Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi Yayınevi, 1300.
- N. B., Muhammed Henefi Cenklere: *Gazenfer Kâfir Cengi*, İstanbul: Çınar matbaası, 1963.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1989.
-, *Kültür Târîhi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997.
- Ortaylı, İlber, "Menkıbe", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler Tartışma ve Panel Bildirileri*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Öz, Mustafa, "Muhammed b. el-Hanefiyye", XXX, DİA, 539.
- Özdemir, Fuad, "İlk Dini Destanlar ve Kesikbaş Destanı", *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı 1975*, Ankara: 1975, s. 123-129.
- Özkan, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: 1995.
- Öztürk, Zehra, "Muhammediyye'nin İki Yazma Nüshası ve İki Kadın Müstensih", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2000, sayı: 1, s. 333-338.
-, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, sayı: 4, s. 131-155.
- Pekolcay, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1967.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, İstanbul: Ötüken Yay., 2003.
- Tekindağ, M.C. Şahabettin, "Tursun Fakih" MEİA., 1988, sayı: XII/2, s. 122-123.